

RAPPORT OVER HET ORGEL
IN DE NEDERLANDS HERVORMDE KERK
TE BOVENSMILDE

Inclusief archief onderzoek

Door ADRIANUS DE GROOT
46 Beacon Street
BOSTON, Massachusetts 02108
U.S.A.

September 1977

Dit rapport is geen geschiedschrijving. Het is een opsomming van bronnen. De konklusie moet men zelf trekken t.a.v. de mogelijkheid dat het orgel uit Kampen afkomstig kan zijn. Het rapport oogt niet volledig te zijn. Een demontage van het orgel brengt hopelijk nog meer dingen aan het licht.

Een woord van dank gaat naar Dhr. Jans Vrieling, Bovensmilde, Dhr. Frans Talstra, Groningen, en Dhr. Willem Dorgelo, Zaandam.

Op een gedenkplaatje van het orgel in de Nederlands Hervormde Kerk te BOVENSMILDE (Drenthe) staat het volgende te lezen:

GESCHENK TER HERINNERING
AAN DE NAGEDACHTENIS VAN DE
FAMILIE SICKENS
BOVEN SMILDE 4 JUNI 1897
GEBRS DE WAL

Een dergelijke schenking maakt het onderzoek naar de herkomst van dit oude orgel nogal moeilijk. Het orgel werd in de kerk geplaatst door de orgelmaker J. Proper uit Kamperveen. Volgens Kamper Orgels Deel I, door W.D. van der Kleij en W.H. Zwart, blz. 39, plaatste Jan Proper over de jaren 1896-97 nieuwe orgels; Kampen Doopsgezinde Kerk, Coevorden Ned. Herv. Kerk, Doornspijk Ned. Herv. Kerk. Oude orgels werden geplaatst te Bovensmilde Ned. Herv. Kerk en te Hoogeveen Rem.Ger. Kerk. Hoogeveen kreeg het oude Faber orgel uit Coevorden. In Doornspijk en Ijsselo (Usselo) stonden vroeger geen orgels.¹⁾ Bij het streven de historie van het orgel te Bovensmilde te achterhalen werd er vanuit gegaan dat wellicht men hier te doen heeft met het oude orgel uit de Doopsgezinde Kerk te Kampen, *voorheen Waalse Kerk.*

In de bijgesloten archief gegevens zal het volgende belangrijke overeenkomstige blijken:

BOVENSMILDE

kas en pijpwerk duidt duidelijk een laat 17e eeuwse herkomst aan

Kranten van 1809 werden gevonden;
De lade dateert van die tijd

Kranten van 1847 werden gevonden

Dispositie komt overeen (op een register na) met die van Broeckh.

Orgel in 1897 geplaatst

KAMPEN

Het orgel werd in 1684 gebouwd

In 1809 werd het orgel omgebouwd

Het orgel werd in 1847 schoongemaakt door Zwier van Dijk

Dispositie van Broekhuizen

In 1896 orgel voor f 300 overgenomen door Proper.

¹⁾ mededeling van dhr. F. Talstra.

G.A. KAMPEN, Oud Archief inv. nr. 31, fol. nr. 191 verso:

Den 6: October: ~~1694.~~ 1684

Ter vergaderinge van Schepenen ende Raedt sijnde geprooneert, hoe dat door een besondere liberaliteijt van meest alle de ledematen van de Walsche Kercke soo een merckelijcke sa: (melinge) van penn: (ingen) was bij een gebracht, dat daer voor een nieuw orgel in geseijde Walsche Kercke was gemaect en bereijts voltrocken, strecken de sulx tot een merckelijck ciraet van dieselve; doch dat echter het geseijde orgel soude moeten still staen, en soo doende vervuijlen, ten ware haer WelEd(ele) Ho^{og}(ogmogende) Achtb:(are) jaerlijcks een weijnighien tot onderhoud van een organist geliefden te contribueren: waer op gedelibereert sijnde, hebben haer WeEd. Ho.H. om voorverhaelde redenen de Walsche Kercke tot onderhoud van een Organist begunsticht met vijftich carl. gul: jaerlijcks, te betalen halff en halff uijt dese Stadts en Ecclesiastique Camers.

G.A. KAMPEN, Oud Archief, inv. nr. 33, Stadsresoluties,

Op 29 juni 1696 is Jan Duyschot tot orgelstemmer en onderhouder van alle orgels benoemd

inv. nr. 2277

betstekken voor het orgel der bovenkerk

spelingen gebruikt:

praestant, octaef(f), mixtiur, holpijp, nasaet, superocyaeff

inv. nr. 38

Res. 10 October, 1743,

Deze resolutie besluit dat A.A. Hintz voor 10 jaar alle orgels (3) in Kampen zal onderhouden en stemmen (Bovenkerk, Broederkerk en Waalse Kerk). en wel voor 100 Car. gld.

Archives Wallonnes, Archief van de Waalse Kerk te Kampen,
inv. nr. 587 *)

(Memorie van Ontvangst en Uitgave 1777-1825) : (sic)

1798

Dettet pour la reparation de la mareille pres l'orgue
(dit gegeven ter confirmatie dat er sprake is van een
orgel; er zijn geen directe aanwijzingen voor een orgel-
stemmer)

1804

28 aug a L. Verver reparation a l'orgel 1.10.--

1810

28 Jan. a L.J. van Dam pour la reparation aux orgel
240.--.--

27 Aout au Marguiller pour differentes depenses et
principalement a l'occasion de la reparation des orgues
50.--.--

N.B. Marguiller= koster

-

-

-

Inv. nr. 588

(Kwitanties)(1818-1846)

1841

f 6- voor C.F.A. Naber voor stemmen van het orgel (niet sic)

*) Dit archief is thans gedeponereerd in ^{Stichting} Hospice Wallonne, Veluwelaan 19, Amsterdam.

tel. 020-423004

privé W.A. van Putten

020-994058

G.A. KAMPEN, Archief van de Verenigde Doopsgezinde Gemeente te Kampen,
Inv. Nr. 19,

(Op een Kerkerads vergadering van 30 Augustus 1847)

"Verder werd besloten wanneer de Heer Naber Orgelmaker te Deventer welke door de financiële Commissie bij der Hervormde Gemeente ontboden was, te spreken over ons orgel om hetzelfde te stellen en de defecte registers te herstellen of goede in de plaats te stellen, waarna de vergadering is gesloten."

(Kerkeradsvergadering , 1 October 1847)

"Verder is besloten door de Jonge van Dijk van Kamperveen het orgel geheel goed in orde zoude gemaakt worden voor de Som van f 80 mits hetzelfde eerst door den Heer van Dussen zoude geexamineerd worden en te bespeelen zijn bij de Inwijding der kerk en volkomen voltooit op den 1ste December 1847."

G.A. KAMPEN, Archief van de Ver. Doopsgez. Gem. te Kampen, Inv. nr. 72

Hier zijn stukken betreffende de aankoop en reparatie van het Waalse Kerkgebouw, 1844-48.

Uit een betsek met de architect blijkt dat het orgel moest worden weggehaald en veilig en droog opgeborgen moest worden en dat het orgel op een lambrizing gesteld moest worden

G.A. ARCHIEF KAMPEN, Archief van de Ver. Doopsgez. Gem. te Kampen,

Inv. nr. 42

("Bestek" van Zwier van Dijk)

"Ik ondergeteekende Zwier van Dijk verklare hiermede in tegenwoordigheid en met toestemming van mijnen Vader, diezulks met zijne eigene naam-
tekenen bekrachtigt, op mij te hebben genomen het schoonmaken, opzetten,
en geheel in orde brengen, daaronder begrepen tot tijdelijke versiering
het overplakken der frontpijpen met zilver papier, van het orgel in
de voormalige Waalsche, thans Doopsgezinde kerk te Kampen, in dien ^{vroege}
dat het bij de inwijding der bovengenoemde Kerk, 1sten November goed
kan bespeeld worden en den 1sten December dezes jaars, wat de vier
bepaalde registers betreft, geheel voltooid zal zijn; waarvoor ik, van
den Eerw. Kerkeraad der vereenigde Doopsgezinde Gemeente, nadat het
bovengenoemde Orgel door den Organist der stad Kampen, den Heer van
der Dussen, zal zijn goedgekeurd, zal genieten de som van f 80- zegge
tachtig gulden, in ééns, na den afloop van het werk terstond te betalen.
En nadat wederzijsche Contract door mij Aannemer Zwier van Dijk, mijnen
Vader Flip van Dijk en den President van den Kerkeraad voornoemd
Barend Rusburg eigen handig getekend.

Kampen den 3 October 1847

Zwier van Dijk

Fvdijk

Namens den kerkeraad
voorn

B. Rusburg

President

Ontvangen van den Eerw. Kerkeraad der vereende
Doopsgezinde Gemeente voornoemd de som van vijf
en tachtig gulden uithoofde van dezelfs bijzondere
tevredenheid, onder voorwaarde aan het orgel in het
voorjaar nog eens te stemmen en natezien.

Kampen 22 November 1847

FvDijk

Zvan Dijk

Zegge f 85.00

GEMEENTE ARCHIEF KAMPEN, ARCHIEF VAN DE DOOPSGEZINDE KERK TE KAMPEN,

Inv. nr. 42 (anno 1847)

"Zwier van Dijk f 85
Herstel en schoonmaken van het orgel"

"G. Spijk voor het grondverven van orgel en preekstoel f 30,95."

"Preekstoel, Orgel, deuren enz. aangenomen van dezen zomer f 250="

(Dit zijn overzichten van uitgaven)

(Dit is een bestek voor schilderwerk van L. van den Berg en Zoon.)

"Het orgel, de kast zal zuiver glanzig wit geschilderd worden met het frond van vooren de konzales van voen te vergulden met het lofwerk op de zijden en verder zoo als nog te zien is daar bij de pijpen te verzulveren de windkast of de kast waarin de blaasbak zig bevind te zanden en te witten met een daar bij zijnde deur voorders nog vier banken grijs of bruin welke de Heeren nog nader zullen bepalen voors de trap naar het orgel donder bruin gewoone kleur."

Volgens een verklaringsbriefje van J.H. van Dussen , organist van de Bovenkerk te Kampen, heeft Zwier van Dijk

"niet alleen is afgewerkt, volgens het gemaakte akkoord, maar hetzelfde met de meeste zorg heeft behandeld."

KAMPEN GEMEENTE ARCHIEF, ARCHIEF VAN DE VERENIGDE DOOPSGEZINDE GEMEENTE VAN
KAMPEN, Inv. nr. 42,

"Lijst der stukken."

"13. Bestek tot aanbesteding van het orgel aan Z. van Dijk te Kamperveen
Kampen 3 October 1847.

E. Zwier van Dijk zetten, schoonmaken en herstellen aan het orgel f 85.00"
(Attest van den Heer J.K. van der Dussen)

KAMPEN

Uit het handschrift van George Hendrikus Broeckhuijzen Senior staat het volgende:

"N4 Kampen Provintie Overyseel

Het orgel in de Kerk der Doopsgezinde Gemeente staande op de Broederweg is een klein doch net gebouw hebbende eertijds behoord aan het klooster der Zwarte Zusteren, later gebruikt tot eene Waalsche Kerk en is zedert 1823 ingericht voor de doopsgezinde Gemeente bezat toen reeds een klein viervoets orgel. Dit kerkgebouw werd in 1848[?] aanmerkelijk herbouwd. Het orgel uit elkander genomen door de Heer van Dijk Muzyk dillettant te Kamperveen woonachtig toen schoongemaakt gerepareerd geexamineerd door H van der Dussen organist aldaar. Heeft 8 stemmen een handclavier twee blaasbalgen.

1 Prestant D	8 v	Tremulant	
2 Prestant	8 -	Ventil	→ oorspronkelijk 4'
3 Holpijp	8 -		
4 Octaaf	4 -		moet zijn Fluit 4'
5 Octaaf	2 -		
6 Quint	3 -		
7 Mixtuur	3.4. st		
8 Sexquialter D	3.4. st		

Tot zover Broeckhuijzen. Het is wel merkwaardig dat hij spreekt over een viervoets orgel, terwijl in de dispositie de prestant een 8 voet is. En er is ook nog een prestant 8 vt discant. Dat is wel merkwaardig. In Bovensmilde treft men een Voix Celeste, d.i. een verromantiseerde naam voor een prestant 8 vt, discant alleen. Daarnaast treft men in Bovensmilde ook een prestant 8vt aan, die echter geen eigen groot octaaf heeft, maar thans is afgeleid van de Holpijp 8 vt. Wel staat er nog een reeks eikenhouten groot octaaf pijpen, diethans het groot octaaf vormen van de fernfluit van Proper. Dit kan best de groot octaaf van de prestant 8 vt geweest zijn. Verder ontbreken nog mixtuur en sesquialter, die vroeger wel op het orgel te Bovensmilde aanwezig zijn geweest. Een trompet ontbreekt in de dispositie. Thans in Bovensmilde is die plaats bezet door ^{een} twee niet doorgeboorde pijpenstokken. Daaronder bevinden zich twee slepen, die in basen discant verdeeld zijn.

Bovensmilde thans:

- prestant 8 vt, groot octaaf afgeleid van de holpijp
- prestant 8 vt, discant alleen (voix celeste genaamd op registerplaatje)
- holpijp 8 vt, geheel van metaal, gedekt
- fluit 4 vt, geheel gedekt, metaal
- octaaf 2 vt
- quintgedekt 3 vt, geheel gedekt, metaal
- fernfluit 8 vt, alleen groot octaaf van hout, rest fabrieks pijpen
- prestant 4 vt, van verschillende tijdperken
- bascant leeg
- discant leeg

Moeilijkheid met Broeckhuijzen t.o.v. Bovensmilde is , dat de fluitgedekt 4'

met wordt vermeld.

G.A. KAMPEN, Arch. der Ver. Doopsgez. Gem. te Kampen, inv. nr. 21,

Kerkeraads Vergadering , 5 mei 1896,

"Het orgel is in een slechten toestand. Reeds lang is dit het geval en lang reeds is naar middelen omgezien er verbetering in te brengen."

Een legaat van f 3000.00, waarvan f 1000.00 wil men voor het orgel besteden. Proper ziet de kans het orgel voor een paar honderd gulden te herstellen, maar dit is niet afdoende en een nieuw orgel zou op den duur het voordeligst zijn.

(Hier is klaarblijkelijk dan maar tot toe besloten, en Proper heeft toen maar f 300 voor het oude ding gegeven.)

*idem , inv. nr. 21 Register notulen v.d. Kerkeraad v.d. Verenigde Doopsgez. Gem.
4 okt 1887 - 6 dec 1898*

Onderhandeling over nieuw orgel met Proper in Kerkeraadsvergadering .

"Het nieuwe orgel zal kosten f 1800,- en het oude zal Proper in ruil nemen voor f 300,-"

G.A. KAMPEN, Arc. der Ver. Doopsgez. Kerk te Kampen, In.v nr. 21,

(Vergadering Kerkeraad , 7 Februarij 1888)

Het orgel is geheel in order gebracht en op 29 jan. weer bespeelbaar geworden., en werd voor het eerst weer bespeeld door J. Proper,

" Wiens bijzonder fraai spel de gemeente heeft doen horen dat het orgel thans aan de eischen van een goed kerkorgel voldoet."

Zwier van Dijk, die de reparatie aan het orgel uitvoerde werd in de vergadering gedankt voor een "prachtige, solide en billijke herstelling van het orgel"

inv. nr. 72

(Kasboek)

1887

"Zwier van Dijk orgelmaker f 260.00"

inv. nr. 73

(Kasboek)

1889

Juli 10 Proper Orgelmaker f 45.00"

G.A. KAMPEN, Archief van de Ver. Doopsgez. Kerk te Kampen, In.v. nr. 28

Brief d.d. 27 Juli 1897 aan de penningmeester der A.D.S.

"Onze gemeente heeft afglopen jaar een nieuw orgel aangeschaft, om reden
des oude orgel niet dan met zeer groote kosten was te herstellen"
gaanderig niet vertrouwd, moest vernieuwd."

KAMPEN GEMEENTE ARCHIEF, ARCHIEF VAN DE VERENIGDE DOOPSGEZINDE GEMEENTE

VAN KAMPEN, Inv. Nr. 48

Dit is een bestek voor nieuwbouw van een orgel voor de kerk bij Jan Proper,
die over het oude orgel het volgende te zeggen heeft:

"...verplicht zich ondergeteekende tevens het thans bestaande orgel terug
te nemen tegen f 300."

Opmerking: Tijdens de restauratie van de pastorie werden er op de zolder vele archiefstukken gevonden, die helaas voor het grootste gedeelte zijn verbrand door de koster, Dhr. Smith, die de waarde van deze stukken totaal onderschatte. Dit is erg jammer. Gelukkig heeft Dhr. Bruins nog het een en ander kunnen redden. Uit uitgaveboeken komen we het volgende te weten:

- 1897 1 November, aanstelling van een eerste organist, Dhr. A/ Veltmeijer die f 27.50 per halfjaar ontvangt.
- 30 Juli Buitengewone uitgaven aan timmerman Joh. Beugel f 341,-- voor de onderbouw van galerij van orgel.
- 1901 Januari aan J. Proper, Orgelfabrikant. Orgel nazien f 10,--
- 1902 Assurantie van het orgel f 1,81
J. Proper Orgelfabrikant orgel nazien f 19,--
- 1911 Januari stemmen orgel J. Proper f 15,--
- 13 december Orgel verzekerd voor £ (?) (F?) 1440,--, bij de Verzeke-
rings Mij. Woudsend. Directeur A. Tromp en Zonen, Woudsend (Friesland)
- 1923 11 Mei C.A. Runeman, voor stemmen en schoonmaken orgel f 6,--

-
- 1911 7 November, Vergadering van Kerkvoogden.

Voorts werd besloten aan de Voorzitter Dhr. de Wal, met den Heer Proper Orgelfabrikant, in correspondentie te treden ten einde met bekwame spoed iemand te sturen om het orgel in de Kerk eens grondig na te zien, en te stemmen, daar door de sterke en felle droogte de windlade niet zuiver dicht meer is, en het bespelen daardoor zeer moeilijk gaat. Besloten en zal worden voldaan. (ondertekend:)
J. de Wal voorz., Jac. Boer Azn., secr.

Uit ontvangsten boek:

- 1897 28 maart. Collecte van de onderbouw van het orgel te zamen f 271.05
Voor de éérste dienst van het orgel bij de bespeling te zamen f 15.22 1/2

Verbaal 16, Dinsdag 25 Mei 1897

De inhoud van dit verbaal betreft het verzoek van de Kerkvoogdij van Bovensmilde om subsidie van f 125,-- voor de bouw van een galerij voor het orgel. De erfgenamen van Mej. J/ Sikkens zijn van plan een "zeer mooi kerkorgel" aan de kerk te schenken, en zodra de galerij gereed is kan het orgel geplaatst worden. Aangezien de kerk nogal zwak bij kas is, verzoekt de kerkvoogdij steun uit het fonds voor noodlijdende kerken. De kosten zijn geschat op f 375,--
Het Provinciaal College staat 1/3 gedeelte toe, d.i. f 125,--

(de aanhaling "zeer mooi kerkorgel" komt uit de brief van de kerkvoogden)

Op 30 April is er sprake van een bestek voor betimmering. Dit bestek bevindt zich ook onder inv. nr. 96. Het geeft een gedetailleerde beschrijving van alle de maten voor de onderbouw van het orgel.

Op 3 Juli schrijft de kerkvoogdij een dank-je-wel brief, en deelt mede, dat het werk geheel is geschied. Er is sprake van kwitanties, die niet werden aangetroffen in het archief.

COLLEGE VAN TOEZICHT, INV. NR. 266

Begroting 1898. Deze begroting geeft weer dat de kerk 2x f 20,-- betaalde voor het onderhoud van het orgel.

Begroting 1899. Ook hier wordt f 20,-- voor onderhoud weergegeven.

LADEN EN MECHANIEK, ETC.

Aangezien kranten uit 1809 zijn gevonden en de lade duidelijk uit die periode stamt, wordt hier aangenomen dat de lade uit het jaar 1809 stamt. Het doel van de nieuwe lade was om het klavier in zijn omvang te vergroten met CIS en cis $\bar{3}$ - f $\bar{3}$.

Nadat de lade was aangebracht was de dispositie als volgt:

Prestant	4 vt	oud
Holpijp	8 vt	oud
Prestant	8 vt	nieuw, discant
Fluit	4 vt	oud
Octaaf	2 vt	oud
Quint	3 vt	oud
Sexquialter II		oud?, discant
Mixtuur III(-IV?)		oud?
Trompet	8 vt	bas en discant*)

*) of de trompet ooit dit orgel heeft gediend is niet met zekerheid vast te stellen. Thans is het gereserveerd, en de pijpenstok, die iets dunner is dan de anderen, is niet doorgeboord. Misschien is dit register verwijderd na 1809.

De pijpenstokken voor de Sexquialtera Discant en Mixtuur zijn thans nog aanwezig. ~~Of~~ Al de oude gaten zijn overgeplakt met linnen en oude en nieuwe gaten dienen voor de Fernfluit en Prestant 4vt. Of de twee slepen een Mixtuur in Bas en Discant zijn of dat de discant voor de Sexquialtera was, is niet zeker. Als dit orgel uit Kampen komt, dan was er zeker \bar{e} n Mixtuur \bar{e} n Sexquialtera aanwezig.

Het huidige mechaniek is van Proper. Wellicht het frame voor de draaistokken is nog oud (1809). J. Opten uit Groningen vernieuwde het een en ander aan het mechaniek in ca. 1968. Ook bracht hij een nieuw pedaalklavier aan.

De klaviatuur \bar{e} n de smakeloze naamplaatjes zijn van Proper.

BLAASBALG

Van wanneer de blaasbalg is kan ondergetekende niet bepalen. De motor (ventilator) werd in ca. 1964 door Opten geplaatst.

PIJPWERK

PRESTANT 8

dit register was oorspronkelijk een viervoets frontprestant de pijpen was vroeger geheel verguld; later werden ze met tinfoolie beplakt, en nog later met aluminiumverf bestreken. Het groot octaaf van hout is thans verbonden met de Fernfluit 8 vt.

C-FIS	in Holpijp 8 vt
G-B	derde kwart 19e eeuw (?)
cis°	1809
c°- d3	18e eeuw
dis3 - f3	1809

HOLPIJP 8

Dit register is geheel oud en van gehamerd lood, in vele pijpen is nog de linnenafdruk te zien. Oorspronkelijk zullen deze pijpen dichtgesoldeerd zijn; thans hebben ze losse hoeden met kranten van 1809 en 1847.

C, D-c3	oud
CIS, cis3 - f3	1809 (cis3 - f3 open pijpen)

VOIX CELESTE 8 DISCANT

Op de c' pijp staat nog te lezen Prestant 8 vt. Dit orgel was in 1809 nog een viervoets orgel, en derhalve werd er een 8vt discant bij ingebouwd.

SPEELFLUIT 4

Op de groot C staat te lezen: Fluit. Dit register is geheel oud en gedekt met thans losse hoeden (1809).

C, D-c3	oud
CIS, cis3 - f3	1809 (cis3-f3 open)

OCTAAF 2

Op de Groot C pijp staat: Octaaf. Dit register is geheel oud. Sommige pijpen hebben een duidelijk linnenafdruk aan de buitenkant.

C, D - c3	oud
CIS, cis3 - f3	1809

QUINTFLUIT 3

Op groot C pijp staat: Quint. Dit register is geheel gedekt en de hoeden zijn thans los. Dateert tevens uit de 17e eeuw.

C, D - c³ oud
CIS, cis³ - f³ 1809 (cis³-f³ open)

FERNFLUIT 8

Dit register is fabrieksmakelij van niet artistieke waarde. Het groot octaaf is het groot octaaf dat voor ~~1897~~ 1897 aan de prestant 4vt=8vt toebehoorde. Wanneer dit veranderd is is niet geheel duidelijk, doch mag worden veronderstelt, dat het voor 1897 was, aangezien de G-B pijpen van de Prestant 8 vt van goede kwaliteit zijn, hetgeen niet op Proper wijst, tenzij Proper ze als tweede hands pijpen heeft gebruikt. Een later onderzoek bij demontage zal dit moeten aanwijzen, indien mogelijk.

PRESTANT 4

Een betere naam zou Octaaf 4 vt zijn. Dit pijpwerk is een samenraapsel van pijpen uit verschillende perioden.

C - E 19e eeuws, ca. 1850 of later
F - c⁰ 17e eeuws, maar niet van dezelfde bouwer als de rest van het oude pijpwerk. Deze pijpen zijn wellicht nog ouder dan laat 17e eeuws. Sommige pijpen zijn frontpijpen geweest en dragen inscripties daaraangaande. Een pijp, FIS (vroeger F) heeft een aan de buitenkant ingekraste labium constructie, hetgeen niet vaak voorkomt.

** nummers*

c' - f³ 1809 (?) Zijn dit pijpen van de verdwenen Mixtuur of sesquialtera, die wellicht veranderd of gewijzigd, o.i.d. waren in 1809 (Het orgel had voor 1809 zeer waarschijnlijk wel een Mixtuur en Sexquialtera).

Reeds in 1850 (Broekhuizen).

VERMOEDELIJKE HISTORIE VAN HET ORGEL

Oorspronkelijke dispositie:

Prestant	4 vt	Omvang: C,D - c3
Holpijp	8 vt	
Fluitgedekt	4 vt	
Octaaf	2 vt	
Quintgedekt	3 vt	
Sexquialter		
Mixtuur		
Trompet	8 vt	

Omstreeks 1800 (1809, als we de kranten kunnen geloven), werd een nieuwe lade voor het orgel gemaakt, met omvang C,CIS, enz. - f3.

Dispositie:

Prestant	4 vt	
Holpijp	8 vt	
Prestant	8 vt discant, nieuw	
Fluitgedekt	4 vt	
Octaaf	2 vt	
Quintgedekt	3 vt	
Sexquialter		
Mixtuur		
Trompet	8 vt (aanwezig, of gereserveerd (?))	

Er zijn ook kranten van 1847 gevonden, die op een wijziging kunnen duiden.

In ieder geval moet de dispositie er eens als volgt uitgezien hebben:

Prestant	8 vt, groot octaaf eikenhout, nieuw; rest oud pijpwerk van de prestant 4 vt
Holpijp	8 vt
Voix Celeste	8 vt discant (omgedoopte naam)
Octaaf	4 vt nieuw aangebracht, pijpwerk ten dele ouder
Octaaf	2 vt
Fluitgedekt	4 vt
Quintgedekt	3 vt
Mixtuur	nog aanwezig ?
Trompet	8 vt ? (toen nog aanwezig?)

Later werd de volgende wijziging aangebracht: Verschuiving van frontpijpen. De ronde middentoren werd verlaagd, en nieuwe pijpen met spitslabia aangebracht. Deze pijpen zijn niet goed te zien, het kunnen ook ouder zijn. Demonateg moet dat aantonen. Nieuwe zijvelden, half rond werden ter weerszijden van het orgel aangebracht, en gevuld met de pijpen die uit de middentoren kwamen, aangevuld met een nieuwe pijp. Dus 6 nieuwe pijpen werden aangebracht. Het groot octaaf werd afgeleid van de Holpijp. De kast werd naar achteren verdiept. Of dit alles in 1897 is gebeurd, is niet met zekerheid te zeggen. Of de mixtuur toen ook verwijderd is, is niet bekend. De huidige prestant 4 vt (octaaf 4 vt) staat achter in het orgel op de sleep van de mixtuur.

(HISTORY VAN HET ORGEL)

De huidige slepen voor Mixtuur en Sexquialtera zijn nog aanwezig. De pijpstocken zijn afgedicht met linnen, en nieuwe boringen en verleggingen zijn aangebracht teneinde plaats te maken voor de Fernfluit 8 vt (met het groot octaaf in de Eikenhouten pijpen, die voorin het orgel staan. Lange conducten, die tussen de pijpvoeten doorlopen, zijn dus aangebracht) en de Octaaf (Prestant genaamd) 4 vt. Dit grapje schijnt in dezelfde tijd zijn uitgevoerd. Gelukkig zijn de pijpstocken van de vulstemmen nog aanwezig. De Trompet slepen (bas en discant) zijn nog aanwezig. De pijpstock is alleen van onderen voor een klein stukje ingeboord. Deze pijpstock is duidelijk ietsje lager, ca. 1 cm, dan de andere pijpstocken van het orgel, zodat het aan te nemen is, dat de oude Trompet het veld heeft moeten ruimen. Wellicht waren er plannen om er fluit of strijk stemmen te plaatsen, maar geld gebrek heeft dit verhinderd.

De oude diepte van de kast is nog te zien (midentoren, bovenkant). De oude afmetingen zijn dus grotendeels te achterhalen. Alleen hoe het orgel van onderen is geweest is moeilijk te achterhalen. Bijgesloten tekeningen zijn slechts suggesties.

De lade, die in 1809 (ca.) werd aangelegd, had de slepen zodanig aangelegd, dat ze van weerszijden werden getrokken. De speeltafel derhalve, bevond zich aan de achterkant (in geval van een klein balustrade orgel), of aan de voorkant (in geval van een positief orgel).

Gedeelten van het mechaniek en welborden en windlosser zijn nog van 1809, de rest is van 1897 en van ca. 1960 (Opten).

De blaasbalg, die nogal lek is, dateert van 1897, of is wellicht nog ouder. Demontage moet dit kunnen vaststellen.

Het orgel werd in 1897 met imitatie eikenhout geverfd. In ca. 1960 werd de kast wit geschilderd, en bij de laatste kerkrestauratie (1976) groen, terwijl het snijwerk wit werd gelaten. Het herdenkingsbordje verhuisde van onder de midentoren naar boven het klavier.

Twee orgelbanken zijn aanwezig. Een kleintje, dat voldoende was, omdat het orgel geen pedaal had. Opten legde later aan aangehangen pedaal aan (ca. 1960), en toen werd een bredere bank noodzakelijk. Het pedaalklavier gaat van C-b^o.

De zijwanden van het orgel had oorspronkelijk slechts dunne panelen. Er zijn nl. sleuven aanwezig in de achterkant van de hoekbalken van het front. De kast was vroeger in een rose-rood kleur geverfd. Het snijwerk was wellicht verguld, maar wellicht gepolychromeerd. Het verwijderen van huidige verlagen moet dit aantonen. De oude frontpijpen waren vroeger geheel verguld (dit vergulsel is nog aanwezig onder de tinfoolie laag, die aanwezig is onder een aluminiumverflaag).

Ondanks het feit dat het front nogal veranderd is, geeft het geheel geen schrikwekkend effect. De naar onder uitstekende midentoren, alswel het vlakke paneel onder het front zijn nogal oneastetisch.

Hoe men deze kast kan aanpakken bij de restauratie is een kwestie van geld en artistieke improvisatie. Men kan het front zo laten (met de enige wijziging van het onderste stuk van het front), of men kan er

naar streven grotere wijzigingen aan te brengen.

Bij de restauratie dienen in elk geval de volgende dingen te geschieden:

1. herstel van de lade
2. schoonmaken van het pijpwerk
3. herstel van gedeukte pijpen, beschadigde pijpen, enz.
4. weinig of geen intonatie wijziging, alleen daar waar een pijp duidelijk anders klinkt, kan er intonatie wijzigingen aangebracht worden
5. herstel van de blaasbalg. Indien noodzakelijk, het aanleggen van een nieuwe
6. het verwijderen van de Fernfluit 8 vt.
7. het verwijderen van de aliminiumverf op de frontpijpen
8. het opnieuw beplakken met tinfoolie (of goudfolie, hoewel dat is nogal duur) van de frontpijpen.
9. Het aanleggen van een nieuw klavier en registerknoppen, en eventueel nieuw mechaniek.
10. Het verwijderen van de lelijke harp bovenop het orgel.

Indien geld aanwezig is, kunnen er drastischer wijzigingen aangebracht worden. Allereerst in de dispositie:

1. het aanleggen van een kantsleep voor de prestant 8 vt, en het gebruiken van de sleep van het eerste register op de lade gebruiken voor de octaaf 4 vt. Dit teneinde ruimte achter in het orgel te verkrijgen voor de vulstemmen
2. Het aanleggen van nieuwe vulstemmen, gemaakt in dezelfde legering als het prestantpijpwerk (inclusief octaaf 2 vt), en met aangepaste mensuren. Samenstelling kan wellicht uit het orgel zelf (sleep en pijpstok situatie) worden afgeleid. Anders zijn genoeg historische voorbeelden voorhanden.
13. Deze vulstemmen zijn: Sexquialter, dicant, en Mixtuur
14. Het aanleggen van een nieuwe Trompet 8 vt, naar de hand van historische voorbeelden, passende in het klankbeeld van het orgel.

Wat betreft totale wijziging van de kast: dit is een moeilijke zaak. De huidige kast is ten dele onhistorisch, en van monumentale waarde. Indien men het orgel tot een viervoets orgel wil terugbrengen, kan men het groot octaaf van eikenhout gebruiken voor het groot octaaf van de prestant 8 vt (oude prestant 4 vt)/ Hoe de nieuwe kast er moet gaan uitzien is een moeilijke zaak. Maar aangezien we hier te doen hebben met de een na laatste oude orgel van Drenthe, kunnen wellicht speciale overeenkomsten gemaakt worden. De gemeente is zelf niet rijk genoeg om erg veel geld aan het orgel te besteden, hoewel een goede, historisch smakvolle restauratie wel op prijs wordt gesteld.

Boston, U.S.A.,
Adrianus de Groot
(46 Beacon Street, Boston, MA 02108, U.S.A.)

B

PRIMITIEVE
RECONSTRUCTIE TEKENING
VOOR NED. HERV. KERK TE
BOVENSMILDE DRENTHE
door Adriaan de Groot, Boston U.S.A.